

LOTTE JENSEN *Humoristische taferelen tot nut van groot en klein* De spotprenten van Jacob van Lennep

BIJ ELKE LEVENSFASE hoort een ander favoriet boek. In mijn tienerjaren was het *The Catcher in the Rye* van J.D. Salinger. Geen sympathiekere held dan Holden Caulfield, die er alles aan doet het hokjesdenken van de maatschappij te ontlopen. Tijdens mijn studententijd was ik lange tijd geobsedeerd door de dichtwerken van de taalvirtuoos Constantijn Huygens. Het ontrafelen van zulke geleerde poëzie, dat was pas echt studeren! In de jaren erna keerde het gevoel terug en werd ik gegrepen door *Jane Eyre* van Charlotte Brontë, het ontroerende verhaal van een weesmeisje dat via de weg naar zelfstandigheid uiteindelijk haar geluk vindt. Pas heel recent is Brontë van haar troon gestoten door een negentiende-eeuwse Nederlandse auteur die me altijd levenslustig en vrolijk stemt: Jacob van Lennep.

Toegegeven, het was geen liefde op het eerste gezicht, maar het begon met een beroepsmatige interesse. Al snel raakte ik echter verslingerd aan de meeslepende vertelkunst van deze spitsvondige auteur. Intussen kun je wel spreken van een obsessie: ik heb al zijn werken aangeschaft én van kaft tot kaft gelezen.

Het geheim van de schrijver? Als geen ander weet Van Lennep (1802-'68) een ernstige schrijfstijl met lichtvoetigheid te combineren. Aan de ene kant zien we een auteur die er een hoge morele standaard op na houdt en hartstochtelijke vaderlandsliefde belijdt. Zo zijn de toneelwerken die hij tijdens de Belgische Opstand schreef doortrokken van gloedvol nationalisme en strijdbaarheid. Zijn lange historische dichtverhalen vormen een passievol eerbetoon aan de belangrijkste dichters uit het Engelse taalgebied: Lord Byron en Walter Scott. Aan de andere kant is er altijd ruimte voor humor en zelfrelativering. Vrolijke ondersjes met de lezer, geestige opmerkingen en vernuftige taalspelletjes: het lezen van Van Lennep spreekt niet alleen de literatuurhistoricus in mij aan, maar staat ook garant voor een opgewekt humeur.

Zijn humoristische gaven komen het beste naar voren in de *Tafereelen uit de geschiedenis des vaderlands tot nut van groot en klein* uit 1854. Dit werk lijkt als twee druppels water op *De historische canon van Fokke & Sukke* (2007), maar Van Lenneps boek verscheen ruim honderdvijftig

jaar eerder. Het bestaat uit een reeks spotprenten met bijpassende gedichten over de belangrijkste episodes uit de Nederlandse geschiedenis, beginnend bij de vrijheidslievende Batavieren en Friezen en eindigend met de komst van de hertog van Alva in 1567. Van Lennep maakte het werk niet alleen, het was een samenwerkingsproject met zijn zwager Pieter van Loon, die de tekeningen vervaardigde, en de Amsterdamse uitgever en boekhandelaar Hijman Binger. Alleen Van Lenneps naam prijkte echter op het omslag. Hij kreeg heel schrijvend Nederland over zich heen toen het boekje uitkwam. De reacties waren vernietigend: hoe haalde hij het in zijn hoofd de Nederlandse geschiedenis in zo'n bespottelijk daglicht te stellen?

De openingsprent over de Friezen en Batavieren zet de toon. Op de tekening is te zien hoe onbeschaafd de oudste bewoners van Nederland zich gedragen. Ze doen hun behoefte in de buitenlucht, snuiten eens flink hun neus en rollen vechtend over straat. Het begeleidende versje luidt aldus:

*Als eerste bewoners van ons land
Noemt men de Friezen en Batavieren:
Ze waren trouw, dapper en by de hand,
Maar hadden nog geen goeie manieren.*

Op de volgende afbeelding krijgen we een voorbeeld van de alom geprezen Bataafse dapperheid te zien: Claudius Civilis, de leider van de opstand tegen de Romeinen in 70 n.Chr., rijgt drie Romeinen aan het spies. Het commentaar: 'Die Civilis was toch een handige heer – Zoo drie van die snoevers te saem aan een speer!'

Deze twee tekeningen zijn nog betrekkelijk eenvoudig te begrijpen, maar voor de meeste is behoorlijk wat kennis vereist. Ik neem als voorbeeld de prent over 'Gravin Jacoba, 1417–1433'. De tekening toont twee kannetjes, en het bijschrift luidt:

*Gravin Jacoba was machtigen rijk
En heeft vier mannen gehad, soms twee te gelijk,
En toch is zy arm en kinderloos overleden.
Van daag is niet als gisteren, noch morgen als heden.*

*Jakoba sleet haar vierden echt
En had genoeg er van.
Het wijffen harmonieerde slecht
Met Jan en Alleman.*

*Zy vond haar troost, by al 't gevecht,
 Als velen - in de kan!*

Van Lennep zinspeelt op het ongelukkige liefdesleven van Jacoba van Beieren (1401-36). Op veertienjarige leeftijd trouwde zij met Jan van Touraine, de tweede zoon van de Franse koning. In 1417 sloeg het noodlot toe, toen zowel haar echtgenoot als haar vader, Willem van Beieren, overleed. Ze was de enige erfgenaam en haar erfdeel werd van alle kanten belaagd. Ze trouwde nog drie keer, steeds uit politieke motieven. Het tweede huwelijk met Jan van Brabant liep uit op een echtscheiding, en haar derde echtgenoot, de hertog van Gloucester, verliet haar voor zijn maitresse in Engeland. Ze vond uiteindelijk rust bij de Zeeuwse edelman Frank van Borselen, maar ze moest omwille van die verbintenis wel afstand doen van al haar politieke rechten. Op vijfendertigjarige leeftijd overleed ze op het kasteel Teijlingen aan tuberculose. Ze was politiek volledig uitgerangeerd en liet een aanzienlijke schuld na. Volgens de overlevering zou ze haar laatste jaren behalve met jagen hebben doorgebracht met het drinken van wijn uit kannetjes die ze na lediging in de slotgracht wierp.

In het rijmpje spot Van Lennep lustig met haar mislukte huwelijken en vermeende dranklust. Maar er is meer aan de hand. Van Lennep rakelt ook een discussie op die al eeuwen lang gevoerd werd over de reputatie van Jacoba van Beieren. Tal van geschiedschrijvers en literatoren hadden zich op haar levensverhaal gestort, steeds met wisselende meningen over haar aandeel in de Hoekse en Kabeljauwse twisten en haar positie en rechten als vrouwelijke landsbestuurder. De eerste helft van de negentiende eeuw laat een ware hausse aan Jacoba-publicaties

zien: gedichten, toneelstukken en geromantiseerde levensbeschrijvingen volgden elkaar in hoog tempo op. De geleerde en schrijver Willem Bilderdijk was het extreemst in zijn visie op Jacoba. In zijn magnum opus, *De geschiedenis des vaderlands* (1832-'53), omschreef hij haar als een wellustige vrouw die volstrekt incapabel was om zo'n hoge positie te bekleden. Ook schreef Bilderdijk een satirisch gedicht 'Op een Jacobs-Kannetje', waarin hij de spot dreef met haar vier huwelijken. Van Lennep moet dit vers gekend hebben, gezien de grote overeenkomsten tussen beide gedichten.

Van Lennep probeerde zelf in 1839 aan alle getwist een einde te maken door een fraai verzoeningsgedicht te publiceren, getiteld *Jakobaas weeklacht op het huis te Teylingen*. Hij riep het nageslacht op geen vonnis meer over haar te vellen, maar de vete te laten rusten:

*O! het leed is lang vergeten, dat zij over Holland bracht:
De oude wrevel, de oude vete leve niet bij 't nageslacht.
Blijven ons haar bitt're rampen nutte les en leering biën;
Maar geen vonnis! - Maar geen haat meer, die alleen de schuld wil zien.*

Uitgerekend Van Lennep zelf gooide zo'n vijftien jaar later echter weer olie op het vuur toen hij zijn prentenreeks over de vaderlandse geschiedenis publiceerde! Zijn satirische weergave van het nationale verleden werd hem zoals gezegd niet in dank afgenomen. Men vond het ronduit ongehoord dat hij spotte met grote vaderlandse helden en belangrijke wapenfeiten. De hele pers buitelde over hem heen en nagelde hem aan de schandpaal. Van Lennep moest zich publiekelijk verontschuldigen en schreef een achttien pagina's lange verantwoording. Hij vroeg een ieder die hij gekwetst had nederig om vergeving. Als zoenoffer publiceerde hij bovendien een 'braaf' overzichtswerk van de vaderlandse geschiedenis. Het kwaad was echter al geschied. Dat hij in 1856 niet werd herkozen als Tweede-Kamerlid, zou mede toe te schrijven zijn aan deze affaire.

Van Lennep liet de vervolgdelen die al klaar waren wijselijk op de plank liggen. Dat zal een opluchting zijn geweest voor zijn kritische tijdgenoten, maar voor het nageslacht is het eeuwig jammer dat de delen nooit zijn verschenen. Gelukkig kunnen we voor het vervolg sinds kort terecht bij Fokke & Sukke.